

ORJİNAL ARAŞTIRMA ORIGINAL RESEARCH

DOI: 10.5336/jtracom.2021-82719

Araştırma Görevlisi Hekimlerin Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Konusunda Düşünce, Tutum ve Davranışları: Kesitsel Bir Araştırma

Thoughts, Attitudes and Behaviors of Research Assistant Doctors Regarding Traditional and Complementary Medicine Practices: A Cross-sectional Research

^{1b} Hatice İKİİŞİK^a, ^{1b} Feyza KUTAY YILMAZ^a, ^{1b} Oğuzcan BALTALI^b, ^{1b} Şevval DİREK^b, ^{1b} Seher YAYCI^b,
^{1b} Esra TAHMAZOĞLU^b, ^{1b} Mihriban BAYRAKTAR^b, ^{1b} Özgür GENÇTÜRK^b, ^{1b} Işıl MARAL^a

^aİstanbul Medeniyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD, İstanbul, TÜRKİYE

^bİstanbul Medeniyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul, TÜRKİYE

ÖZET Amaç: Bu çalışmada, bir eğitim araştırma hastanesinde çalışan araştırma görevlisi hekimlerin Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) uygulamaları ile ilgili düşünce, tutum ve davranışlarını değerlendirmeyi amaçladık. **Gereç ve Yöntemler:** Kesitsel tipte olan çalışmamız İstanbul Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde görev yapmakta olan 410 araştırma görevlisinde yapılmıştır. Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından oluşturulmuş 13 soruluk anket ile toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programında analiz edilmiştir. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler ve ki-kare analizi kullanılmıştır. $p < 0,05$ anlamlı kabul edilmiştir. **Bulgular:** Katılımcıların %8,3'ü ($n=27$) GETAT ile ilgili sertifika programına katılmıştır. Hekimlerin %51,4'ü (168) GETAT'ın tedavi amaçlı kullanımları için daha fazla bilimsel kanıtı ihtiyaç olduğunu; %33,9'u (111) GETAT'ın hastalıkların tedavisinde modern tıbbı yardımcı olan uygulamalar olduğunu düşünmektedir. Tüm hekimlerin %46,7'si (153) GETAT uygulamalarını hastalarına önerebileceğini belirtmiştir. GETAT kullanımını hastalarına öneren hekimlerin %72,5'i (111) hastalarına tedavi vermeden önce GETAT kullanıp kullanmadıklarını sorgulamaktadır. En çok duyulan ilk 3 yöntem sırasıyla %98,8 (323) akupunktur, %97,2 (318) yoga ve %96,3 (315) meditasyondur. En çok bildikleri ilk 3 yöntem ise sırasıyla %82,9 (271) akupunktur, %82,3 (269) meditasyon ve %81,7 (267) yogadır. Hekimlerin kendileri için en çok kullandıkları yöntemler %46,5 (152) yoga ve meditasyon, %44 (144) akupunktur ve %40,4 (132) müzik terapisi; en çok hastalarına önerdikleri yöntemler ise sırasıyla %52 (170) akupunktur, %50,2 (164) yoga ve %49,2 (161) meditasyondur. **Sonuç:** Bu çalışmaya göre hekimlerin akupunktur, yoga, meditasyon, sülük tedavisi gibi yöntemler konusundaki bilgi seviyesi yüksek iken; apiterapi, kayropaksi, terapötik dokunma, shiatsu gibi yöntemler konusundaki bilgi seviyesi düşüktür. Ayrıca bilgi seviyelerinin yüksekliğinin, yöntem önerme üzerine etkili olduğu görülmüştür. Hekimlerin, GETAT konusundaki bilgilerini artırmaya yönelik girişimler ve gelecekte bu konudaki bilimsel çalışmaların artışı faydalı olacaktır.

ABSTRACT Objective: In this study, we aimed to evaluate the thoughts, attitudes and behaviors of research assistant physicians working in a training and research hospital about Complementary and Alternative Medicine (CAM) applications. **Material and Methods:** Our cross-sectional study was conducted on 410 research assistants working in İstanbul Medeniyet University Göztepe Education and Research Hospital. Research data was collected by a 13-question questionnaire created by the researchers. The data obtained were analyzed in SPSS 22.0 program. Descriptive statistics and Chi-square analysis were used in data analysis. $p < 0.05$ was considered significant. **Results:** 8.3% ($n=27$) of the participants attended the certificate program related to CAM. 51.4% (168) of the physicians stated that more scientific evidence is needed for the therapeutic use of CAM; 33.9% (111) think that CAM is applications that help modern medicine in the treatment of diseases. 46.7% (153) of all physicians stated that they could recommend CAM applications to their patients. 72.5% (111) of the physicians who recommend the use of CAM to their patients question whether they use CAM before giving treatment to their patients. The first three methods heard most are 98.8% (323) acupuncture, 97.2% (318) yoga and 96.3% (315) meditation. The first three methods that they know the most are 82.9% (271) acupuncture, 82.3% (269) meditation and 81.7% (267), respectively. The methods most frequently used by physicians for themselves are 46.5% (152) yoga and meditation, 44% (144) acupuncture and 40.4% (132) music therapy; The most recommended methods for their patients are 52% (170) acupuncture, 50.2% (164) yoga and 49.2% (161) meditation, respectively. **Conclusion:** According to this study, while the level of knowledge of physicians about methods such as acupuncture, yoga, meditation, leech therapy is high; the level of knowledge on methods such as apitherapy, karyopraxia, therapeutic touch, and shiatsu is low. In addition, it has been observed that the high level of knowledge has an effect on suggesting a method. Attempts to increase the knowledge of physicians on CAM and the increase of scientific studies on this subject in the future will be beneficial.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel tıp; tamamlayıcı terapiler; hekim; akupunktur; yoga

Keywords: Traditional medicine; complementary therapies; physician; acupuncture; yoga

Correspondence: Hatice İKİİŞİK

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD, İstanbul, TÜRKİYE/TURKEY

E-mail: drhatice.ikiisik@gmail.com

Peer review under responsibility of Journal of Traditional Medical Complementary Therapies.

Received: 28 Feb 2021

Received in revised form: 04 Apr 2021

Accepted: 14 Apr 2021

Available online: 16 Apr 2021

2630-6425 / Copyright © 2021 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Dünya Sağlık Örgütüne göre “tamamlayıcı tıp” ve “alternatif tıp” terimleri, o ülkenin geleneksel veya konvansiyonel tıbbının bir parçası olmayan ve bas-kın sağlık hizmeti sistemine tam olarak entegre edil-meyen geniş bir sağlık bakımı uygulamaları olarak tanımlanabilir. Bazı ülkelerde geleneksel tıpla dönü-şümlü olarak kullanılmaktadır. Bu 2 kavram zamanla birlikte kullanılarak Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) kavramını oluşturmuştur.¹

GETAT yöntemleri, sağlık hizmetlerine ulaşımın sınırlı olan ülkelerde birincil başvuru olan tedavi yöntemleri iken; sağlık sisteminin daha geliştiği ül-kelerde diğer tedavilere tamamlayıcı olarak kulla-nılmaktadır.²

Artan teknoloji ile beraber ortaya çıkan yüksek maliyetli modern tıp tedavileri, modern tıp yaklaşımlarına ulaşımındaki zorluklar, kullanılan tedavilerdeki başarısızlık ve istenmeyen yan etkiler, bireylerin erişilebilir ve uygun fiyatlı GETAT yöntemlerine yönelmesine sebep olmuştur.³ Bireyler ilaçların yan etkilerini azaltmak, bağışıklık sistemini güçlendirmek, gerginlik ve umutsuzluktan kurtulmak, tedavileri üzerindeki kontrol kaybindan kaçınmak için GETAT yöntemlerini kullandıklarını ifade etmektedir.⁴

Dünyadaki tamamlayıcı sağlık yaklaşımlarının kullanım oranlarının %9-76 arasında değişim gösterdiği belirtilmektedir. Kore, Kanada, Çin gibi bazı gelişmiş ülkelerde ve gelişmemiş Afrika ülkelerinde geleneksel tedavilerin kullanım oranları yüksek iken; Amerika, Avustralya, Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde daha düşüktür.^{5,6} Türkiye’de ise 7 coğrafî bölgede 5.882 birey ile yapılan çalışmada, GETAT kullanım oranı %60,5 olarak bulunurken, literatürde GETAT kullanım sıklığının %12,6 ile 76 arasında değiştiğini gösteren çalışmalar mevcuttur.^{5,7}

Hekimlerin günlük pratiklerinde, hastalarının GETAT uygulaması ya da ürünü kullanıp kullanmadığını sorgulaması, kullanılan ürünlerin etkinliğini, güvenliğini, yararlarını, zararlarını, yan etkilerini, mevcut tıbbi ilaçlarla etkileşimlerini bilme ve bildiklerini hastalarıyla paylaşmaları önemlidir.⁸ GETAT uygulamalarının kontrolsüz kullanılması, hekimlerine uyguladıkları ile ilgili bilgi vermemeleri, hekimlerin

ise bu konuda yeterli bilgilere sahip olmaması; mevcut tedavilerin başarısızlığına, modern tıba olan güvensizliğe ve hastaların hayatını tehlike yaratacak durumlara sebep olabilir.⁸ Hekimlerin tamamlayıcı sağlık yaklaşımları hakkında doğru, yeterli bilgiye sahip olması ve hastalarına rehberlik etmesi, toplumun farkındalığının artırılmasına ve GETAT uygulamalarının doğru kullanımının sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Çalışmalarda, hekimlerin GETAT’a yaklaşımları, kendilerinin kullanma ve hastalarına önerme oranları %15-80 arasında değişmektedir.^{9,10} Toplu-mun neredeyse 1/3’nün GETAT uygulamalarını kullandığı ve yarısından fazlasının kullanma sebebini çevresinden aldığı tavsiyelere bağladığı ülkemizde sağlık profesyonellerinin bu konudaki bilgi ve yaklaşımı oldukça önemlidir.¹¹ Bu çalışmada, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nde çalışan araştırma görevlisi hekimlerin GETAT uygulamaları ile ilgili düşünce, tutum ve davranışlarını değerlendirmeyi amaçladık.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

ÇALIŞMA TASARIMI VE GRUBU

Kesitsel tipte olan çalışmamız İstanbul’da bir eğitim araştırma hastanesinde cerrahi, dahili ve temel bilimlerde görev yapmakta olan 410 araştırma görevlisinde 02-10 Mart 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmamızda örneklem seçilmemiş; tüm evrene ulaşmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda belirtilen tarihlerde izinli olma, ulaşılama ve çalışmaya katılmayı reddetme nedeniyle 327 araştırma görevlisi hekime (%79,7) ulaşılmıştır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından oluşturulmuş 13 soruluk anket ile toplanmıştır. İlk 5 soru demografik özellikleri, uzmanlık alanı, meslekteki yılı ve GETAT ile ilgili sertifika programına katılma durumunu içermektedir. Anketteki 2. bölümde hekimlerin GETAT uygulamaları hakkındaki genel yaklaşımları, kimlerin uygulaması gerektiği ile ilgili düşünceleri, hastalarına önerme durumları ile ilgili sorular bulunmaktadır. Son bölüm ise hekimlerin GETAT uygulamalarını duyma ve kendi beyanlarına

göre bilme durumları; kendileri için kullanma ve hastalarına önerme durumlarını içeren bir tablodan oluşmaktadır. Bu bölümde, literatürdeki benzer makalelere göre daha yüksek yaygınlık oranları gösteren ve yönetmelikte yer alan 16 GETAT yöntemi (akapunktur, aromaterapi, fitoterapi, apiterapi, terapötik dokunma, sülük uygulaması, hipnoterapi, biyoenerji, shiatsu, yoga, meditasyon, homeopati, kayropraksi, kupa-hacamat, larva uygulaması, mezoterapi, refleksoloji, müzik terapi, ozon tedavisi) yer almaktadır. Katılımcılardan bu tabloyu duydum/duymadım; biliyorum/bilmiyorum; kendim kullandım/kullanabiliyorum/kullanmam; hastalarımı önerdim/ öneremilirim/ önermem şeklinde doldurmaları istenmiştir. Anket, uygulanmadan önce 10 araştırma görevlisine yapılmış ve daha sonra anketin son hâli verilmiştir. Hastanede hâlen araştırma görevlisi hekim olarak görev yapan ve katılmaya gönüllü olanlar araştırmaya dâhil edilmişlerdir.

İSTATİSTİKSEL ANALİZ

Elde edilen veriler SPSS 22.0 programında analiz edilmiştir. Veri analizinde istatistiksel analizlerde tanımlayıcı istatistiklerin (sayı, yüzde) yanı sıra gruplar arasında sıklıklar bakımından fark bulunup bulunmadığı ki-kare analizi ile değerlendirilmiştir. Normal dağılım göstermeyenler için medyan değer ve %25-75 persentil değerler belirtilmiştir. $p<0,05$ anlamlı kabul edilmiştir.

ETİK ONAY

Anketler bilgilendirilmiş onam alınarak gözlem altında yapılmıştır. Helsinki Deklarasyonu Prensipleri'ne uygunluk kontrol edilmiş, S.B İstanbul Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim Araştırma Hastanesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 19.02.2020 tarihli 2020/0131 no.lu etik onay alınmıştır.

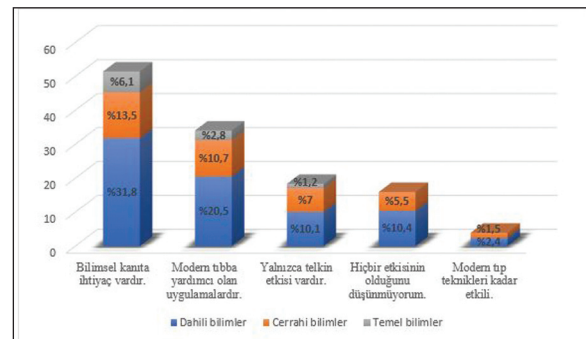
BULGULAR

Araştırmaya dâhil olan hekimlerin yaşlarının medyan değeri 28 (IQR: 27-30) yıldır ve %56'sı ($n=183$) kadındır. Hekimlerin %60,9'u (199) dahili bilimlerde, %31,2'si (102) cerrahi bilimlerde, geri kalanı ise temel bilimlerde görev yapmaktadır. Hekimlerin meslekteki geçirdikleri sürenin medyan değeri 3 (IQR: 1-15) yıldır.

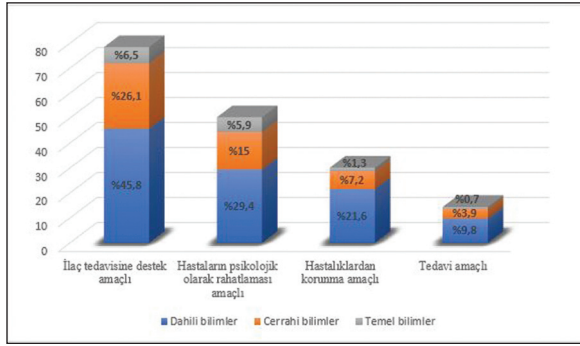
Katılımcıların %8,3'ü (27) GETAT ile ilgili sertifika programına katılmıştır. Hekimlerin %51,4'ü (168) GETAT'ın tedavi amaçlı kullanımları için daha fazla bilimsel kanıta ihtiyaç olduğunu, %33,9'u (111) ise GETAT'ın hastalıkların tedavisinde modern tıbbı yardımcı olan uygulamalar olduğunu düşünmektedir. GETAT uygulamalarının modern tıp teknikleri kadar etkili olduğunu düşünenler ise %4'tür (Şekil 1).¹² Tedavi amaçlı kullanım için daha fazla bilimsel kanıta ihtiyaç olduğu düşüncesi temel bilimlerde çalışan hekimlerin %76,9'unda (20), dahili bilimlerde çalışanların %52,3'ünde (104), cerrahi bilimlerdeki hekimlerin %43,1'inde (44) mevcuttur ($p=0,008$).

GETAT uygulama ve önermeyi kimlerin yapması gerektiği sorgulanmış, %67,3 (220) ile en fazla konuyla ilgili eğitim almış hekimler olarak bildirildiği saptanmıştır. Hekimlerden 13 tanesi ise hiç kimsenin bunları uygulamaması ve önermemesi düşüncesindedir.

Tüm hekimlerin %46,7'si (153) GETAT uygulamalarını hastalarına önerebileceğini belirtmiştir. Çalışılan birimlere göre hastalarına GETAT önerme durumu arasında fark yoktur ($p=0,754$). GETAT uygulamalarını hastalarına önerenlerin %78,4'ünün (120) ilaç tedavisine destek, %50,3'ünün (77) hastalarını psikolojik olarak rahatlatma amaçlı önerdiği tespit edilmiştir (Şekil 2). GETAT ile ilgili sertifika programlarına katılmış hekimlerin %92,6'sı, sertifika programlarına katılmayan hekimlerin %42,7'si GETAT'ı hastalarına önermektedir ($p<0,001$). Dahili bilimlerdeki hekimlerin çalıştıkları bölümlere göre GETAT öneri durumları değerlendirildiğinde; aile hekimlerinin %65,7'si (23), dahiliye hekimlerinin %40'ı

ŞEKİL 1: Branşlarına göre hekimlerin GETAT uygulamaları hakkındaki düşünceleri.

ŞEKİL 2: Branşlarına göre hekimlerin hastalarına GETAT önerme sebepleri.

(16), pediatri hekimlerinin %50,9'u (29), diğer bölümlerde çalışan dahili bilim hekimlerinin %35,8'i (24) GETAT'ı hastalarına önereceğini belirtmiştir ($p=0,025$).

GETAT kullanımını hastalarına öneren hekimlerin %72,5'i (111) hastalarına tedavi vermeden önce GETAT kullanıp kullanmadıklarını sorgulamaktadır. Bu dahili bilimlerde %75 (69), cerrahi bilimlerde %68,1'dir (32) ($p=0,002$).

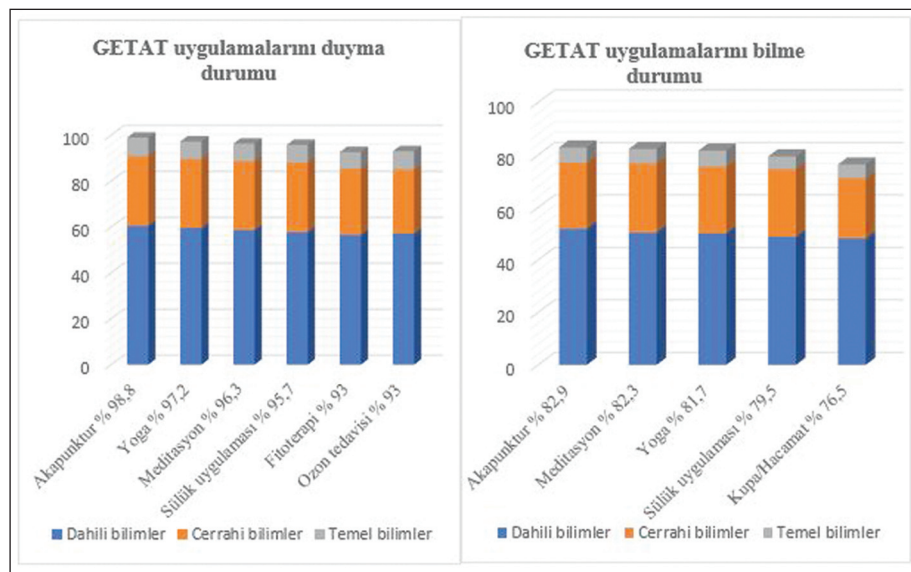
Hekimlerin %37,3'ü (122) hastanelerde GETAT merkezi olması gerektiğini, %31,8'i (104) ise belli merkezlerde olması gerektiğini belirtmiştir. GETAT'ın tıp fakültesinde ders olarak anlatılması gerekliliğini belirten hekimler %55'tir (180). GETAT'ı hastalarına öneren hekimlerin %78,4'ü (120) ise GE-

TAT'ın tıp fakültesinde ders olarak anlatılmasını doğru bulmaktadır ($p<0,001$).

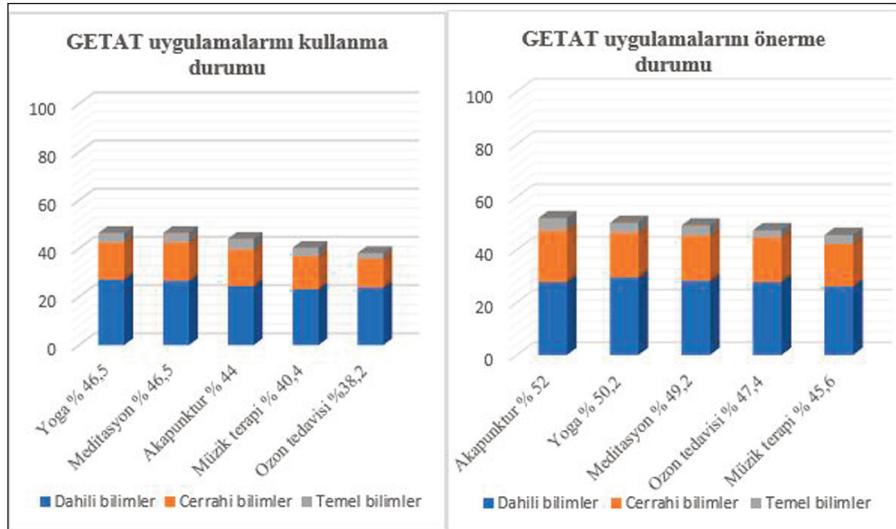
Hekimlerde GETAT yöntemlerini duyma ve kendi beyanlarına göre bilme durumları, kendileri için kullanma ve hastalarına önerme durumları sorulanmıştır. En çok duyulan ilk 3 yöntem sırasıyla %98,8 (323) akupunktur, %97,2 (318) yoga ve %96,3 (315) meditasyondur. En çok bildikleri ilk 3 yöntem ise sırasıyla %82,9 (271) akupunktur, %82,3 (269) meditasyon ve %81,7 (267) yogadır (Şekil 3).

Hekimlerin kendileri için en çok kullandıkları GETAT yöntemlerin ise %46,5 yoga ve meditasyon (152), %44 (144) akupunktur ve %40,4 (132) müzik terapisi olduğu tespit edilmiştir. En çok hastalarına önerdikleri yöntemler ise sırasıyla %52 (170) akupunktur, %50,2 (164) yoga ve %49,2 (161) meditasyondur (Şekil 4).

Kadınların %54,1'i (99) GETAT yöntemlerini hastalarına önermektedir ($p=0,003$). Kadınlarda en çok kendilerine kullanılan ve hastalara önerilen GETAT yöntemi yoga (%57,4; $n=105$) ve meditasyondur (%57,4; $n=105$). Erkeklerde en çok kullanılan yöntem müzik terapi (%36,8; $n=53$), en çok hastalara önerilen yöntem ise akupunktur (%49,3; $n=71$) olarak saptanmıştır. Kadınlarda akupunktur, yoga, meditasyon ve fitoterapiyi kendilerine kullanma durumları; yoga ve meditasyonu hastalarına önerme durumları

ŞEKİL 3: Branşlarına göre hekimlerin GETAT uygulamalarını duyma ve kendi beyanlarına göre bilme durumları.

ŞEKİL 4: Branşlarına göre hekimlerin GETAT uygulamalarını kendilerine kullanma ve hastalarına önerme durumları.

ve yoga yöntemini bilme durumları erkeklere göre yüksek tespit edilmiştir (Tablo 1).

Hekimlerin GETAT yöntemlerini duyma, kullanma, önerme, bilme durumlarının dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

TARTIŞMA

Son yıllarda tamamlayıcı ve alternatif tedaviye olan ilgi giderek artmasına rağmen literatürde bu konudaki bilimsel verilerin sınırlı olması hekimlerin düşüncelerinin de birbirinden farklı yönlerde olmasına sebep olmuştur. Biz de İstanbul Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nde çalışan hekimlerin GETAT uygulamalarını duyma, bilme, önerme ve uygulamaları ile ilgili yaklaşımlarını araştırdık. Araştırmamız sonucunda, nerdeyse 2 hekimden birisinin GETAT uygulamalarını hastalarına önerdiği görülmüştür. Dünyada yapılan benzer çalışmalara göre GETAT önerme oranlarında ülkesel ve kültürel farklılıklar olmakla beraber, bu oran %14 ile %75 arasında değişmektedir.¹³⁻²⁰ Dünya çapında hekimlerin düşünceleri ve tutumları değişse de önerilen yöntemler konusunda çeşitlilikler olsa da evrensel olarak hekimlerin tavsiye etme durumları devam etmekte ve modern tıpla entegrasyonu desteklenmektedir. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalara göre ise bu oran %16 ile %47 arasında değişmektedir.^{9,21-23} Çalışmamızda da sonuçlar benzer ve bir miktar yüksek

çıkmıştır. Ülkemizde 2014 yılındaki yönetmelikle beraber bu alanda çalışmak isteyen hekimlerin sertifika almasının mecburi kılınması, ilgiyi ve arza bağlı talebi yıldan yıla artırmıştır.^{21,24} Ayrıca yıllardan beri ülkemizde artan sağlıkta şiddet vakaları ve ağır çalışma koşulları, bu koşullarda çalışmak zorunda kalan hekimleri gelecek planlarındaki farklı yönelimlere ve sertifika alımına itmiş olabilir. Toplumdaki kullanım oranının artışı da hekimlerin bu konuda bilinçlenme isteğini ve dolayısıyla önerme oranlarını artırmış olabilir. Ayrıca çalışmamızın yapıldığı hastanenin konum olarak, sosyoekonomik yönden gelişmiş ve sosyokültürel farklılıkları barındıran bir ilçede yer alması, hastalardaki GETAT kullanım oranlarını etkilemiş ve hekimlerin de bu konuya olan yaklaşımlarını değiştirmiş olabilir. Dünyada ve Türkiye’de yapılan araştırmalar GETAT yöntemlerini destekleyen hekimler olduğu gibi desteklemeyen ya da 2 görüş arasında olan hekimlerin de var olduğunu göstermektedir. GETAT yöntemlerine karşı olumsuz tutum sergileyenler bilimsel verileri yetersiz bulmakta, sonuçların doğruluğunda soru işaretleri olduğunu düşünmekte, yan etkisi olmayan yöntemler gibi algılanmasını doğru bulmamakta, yöntemin plasebodan öteye gitmeyeceğini düşünmektedir.²⁵ Olumlu yaklaşanlar ise yalnızca semptomların tedavi etmenin ve beden üzerine odaklanmanın doğru olmayacağını, bütüncül yaklaşımın daha yararlı olacağını öne sürmektedir.^{9,15} Özellikle bu 2 görüşün

TABLO 1: Hekimlerin cinsiyete göre GETAT yöntemlerini kullanma, önerme, bilme durumları.

GETAT Uygulamaları		Kadın % (n=183)	Erkek % (n=144)	p değeri
Akupunktur	Duydum	99,5	97,9	0,324
	Duymadım	0,5	2,1	
	Biliyorum	84,2	81,3	0,489
	Bilmiyorum	15,8	18,8	
	Kullandım/kullanabilirim	50,8	35,4	0,005
	Kullanmam	49,2	64,6	
	Önerdim/önerebilirim	54,1	49,3	0,389
	Önermem	45,9	50,7	
Yoga	Duydum	97,8	96,5	0,514
	Duymadım	2,2	3,5	
	Biliyorum	85,8	76,4	0,029
	Bilmiyorum	14,2	23,6	
	Kullandım/kullanabilirim	57,4	32,6	<0,001
	Kullanmam	42,6	67,4	
	Önerdim/önerebilirim	60,1	37,5	<0,001
	Önermem	39,9	62,5	
Meditasyon	Duydum	97,8	94,4	0,108
	Duymadım	2,2	5,6	
	Biliyorum	85,8	77,8	0,06
	Bilmiyorum	14,2	22,2	
	Kullandım/kullanabilirim	55,7	34,7	<0,001
	Kullanmam	44,3	65,3	
	Önerdim/önerebilirim	57,4	38,9	0,001
	Önermem	42,6	61,1	
Fitoterapi	Duydum	95,1	90,3	0,092
	Duymadım	4,9	9,7	
	Biliyorum	72,7	69,4	0,521
	Bilmiyorum	27,3	30,6	
	Kullandım/kullanabilirim	39,3	28,7	0,044
	Kullanmam	60,7	71,3	
	Önerdim/önerebilirim	39,9	31,9	0,138
	Önermem	60,1	68,1	

GETAT: Geleneksel ve tamamlayıcı tıp.

arasında kalan geniş bir hekim kitlesi, karşı görüşte olanların yan etkiyle ilgili kaygılarına katılırken, modern tıbbi destekleyebilecek bazı uygulamaların yararlı olabileceğini dolayısıyla uygulamaların tümünü reddetmenin doğru olmayacağını, bu konuda daha iyi karar verebilmek için bilimsel araştırmaların artması gerektiğini düşünmektedir.⁹ Bununla birlikte, her ülkede tamamlayıcı ve alternatif tedavi eğitiminin tıp fakültesi müfredatında yer almaması, hekimlerin bu konudaki bilgi düzeylerini ve görüşlerini etkileyebilmektedir. Literatüre katkı sağlayacak araştırmaların

artması hekimlere tutumları konusunda yol gösterici olacak, bilimsel araştırma sayısı arttıkça daha sağlıklı bir tartışma ortamı oluşacaktır.

Araştırmada hekimlerin en çok önerdikleri, bildikleri, kullandıkları GETAT yöntemleri akupunktur, yoga, meditasyon, ozon ve sülük tedavisidir. Bunlar farklı kültürlerin etkisi ile birlikte çeşitlilik göstermiştir. Örneğin Hindistan, İtalya, Almanya, İsviçre gibi ülkelerde homeopati fazlaca kullanılan ve önerilen bir yöntem iken; Budapeşte'deki bir çalışmada homeopati yöntemi tartışmalı bir yöntem olarak de-

TABLO 2: Hekimlerin GETAT yöntemlerini duyma, kullanma, önerme, bilme durumlarının dağılımı.

GETAT Uygulamaları	Duyuma n (%)	Bilme n (%)	Kullanma n (%)	Önerme n (%)
Akupunktur	98,8 (323)	82,9 (271)	44 (144)	52 (170)
Aromaterapi	68,8 (225)	47,1 (154)	24,2 (79)	22,9 (75)
Fitoterapi	93 (304)	71,3 (233)	34,5 (113)	36,4 (119)
Apiterapi	43,4 (142)	29,1 (95)	9,1 (30)	10,1 (33)
Terapötik dokunma	29,7 (97)	16,2 (53)	8 (26)	8,9 (29)
Sülük uygulaması	95,7 (313)	79,5 (260)	12,5 (41)	19,6 (64)
Hipnoterapi	82,3 (269)	59,3 (194)	20,8 (68)	23,5 (77)
Biyoenerji	68,8 (225)	39,8 (130)	18,3 (60)	18 (59)
Shiatsu	20,5 (67)	10,1 (33)	6,4 (21)	7,3 (24)
Yoga	97,2 (318)	81,7 (267)	46,5 (152)	50,2 (164)
Meditasyon	96,3 (315)	82,3 (269)	46,5 (152)	49,2 (161)
Homeopati	51,7 (169)	33,9 (111)	11,3 (37)	11,6 (38)
Kayropraksi	40,1 (131)	29,4 (96)	15,9 (52)	18,7 (61)
Kupa-hacamat	88,1 (288)	76,5 (250)	24,8 (81)	27,2 (89)
Larva uygulaması	62,7 (205)	48,6 (159)	10,7 (35)	13,5 (44)
Mezoterapi	73,7 (241)	56 (183)	30,9 (101)	33,3 (109)
Refleksoloji	55,4 (181)	37,6 (123)	21,7 (71)	25,4 (83)
Müzik terapi	83,5 (273)	66,1 (216)	40,4 (132)	45,6 (149)
Ozon tedavisi	93 (304)	72,8 (238)	38,2 (125)	47,4 (155)

GETAT: Geleneksel ve tamamlayıcı tıp.

ğerlendirilmiştir.²⁶ Ülkemizde de bu yöntemin hekimler tarafından bilinme ve önerilme oranları düşüktür.²¹ Yine ülkemizde bilinme, kullanılma oranları diğer yöntemlere göre az olan kayropraktik, ABD’de hastaların kullandığı ve hekimlerin önerdiği bir yöntemdir.¹² Homeopati, kayropraktik, ayurveda gibi yöntemlerin ülkemizde hekimler tarafından az bilindiği çalışmalarda gösterilmiştir.^{24,27} Hacamat, sülük yönteminin de çalışmamızda ve Türkiye’de yapılan çalışmalarda diğer ülkelerden farklı olarak yüksek oranda bilinen yöntemlerden olması Türkiye’nin Dünya tıbbi sülük ticaretindeki yerine ve toplumda geçmişten günümüze kadar gelen yaygın kullanımın oranına bağlanabilir. Fakat akupunktur yöntemi, çalışmamızda da olduğu gibi farklı yıllarda veya farklı ülkelerde yapılsa da oldukça yüksek bilinme ve önerilme oranlarına sahip olmuştur.^{9,24,28,29} Yaygın kullanılan yöntemlerden biri olan akupunkturun tarihi çok eskilere dayanmakta, yapılan çalışmalarla etkinliği gösterilmiş ağrı kesici özelliği ve fiziksel işleve katkısı hem sağlayıcıların hem de hastaların olumlu tutumuna sebep olmuş ve talebi ve dolayısıyla bilinirliğini artırmıştır.³⁰

Hekimlerin belirtilen GETAT yöntemlerini bilme oranları çalışmamızda en fazla %82,9 bulunmuştur. Ülkemizde yapılan çalışmalarda, geçmiş yıllara göre GETAT yöntemlerini bilenlerin oranının giderek artmıştır.^{24,27,29} Türkiye’de GETAT yönetmeliği 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik ile yasal olarak GETAT uygulamalarının tescillenmiş olmasıyla birlikte uygulayıcılarda ve talepte artış görülmesi olasıdır. Yönetmeliğe göre GETAT yöntemlerinin uygulayıcıları hekimler ve diş hekimleridir. Bu yüzden toplumsal değerlendirmenin yapıldığı veya diğer sağlık çalışanlarının da dâhil edildiği çalışmalara göre hekimlerin bilgisinin değerlendirildiği çalışmalarda bilgi oranlarının daha yüksek çıkması muhtemeldir.^{24,29}

Çalışmamızda dahili bilimlerden en fazla aile hekimliği anabilim dalındaki hekimlerin GETAT uygulamalarını önerdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç yapılan ulusal çalışmalara paraleldir.¹⁰ Aile hekimleri 1. basamağa başvuran hastalarda, GETAT kullanımı ile ilgili sorulara daha fazla maruz kalmakta ve dolayısı konuyla ilgili daha çok bilgi edinme ihtiyacı duymaktadırlar. Ayrıca 1. basamak hekimi olan aile he-

kimlerinin, bu konuda sertifika alma yüzdesi ve hastalarına önerme sıklığı pediatriistlerden anlamlı derecede yüksek olan çalışmalar bulunmaktadır.²²

GETAT yaklaşımı konusunda cinsiyetler arası fark bulunmayan çalışmalar olduğu gibi bitkisel tedavi, masaj, meditasyon, aromaterapi gibi yöntemlere kadınların daha yatkın olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur.^{16,20,31,32} Çalışmamızda da kadınların yoga, meditasyon ve fitoterapi yöntemlerine daha yatkın olduğu bulunmuştur. Geçmişten günümüze beden zihin ve ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik çeşitli yöntemler var olmuş, bu yöntemler özellikle kadınların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Kadınların mesleklerinden ve yaşlarından bağımsız olarak özellikle depresyon, stres, anksiyete gibi durumlardan kaçınma ve psikolojik rahatlama duyma istekleri bu yöntemlere yönelmelerine sebep olmuş olabilir.

Ülkemizde tıp fakültesi eğitimi ya da uzmanlık eğitiminde GETAT eğitimi yer almamakta, yalnızca sertifika programları bulunmaktadır. Özellikle ismi daha az duyulmuş yöntemler konusundaki hekim bilgi düzeylerinin daha az olmasında bu durumun etkisi olabilir. Yapılan çalışmalarda, Türkiye’de de müfredatta GETAT yöntemlerinin yer almadığı ülkelerde de tıp fakültesi eğitiminde ya da asistanlık eğitiminde bu bilgilerin öğretilmesi gerektiği düşüncesi oldukça hâkimdir. Kullanıcılar gözünden de aynı durum söz konusudur. Kişiler bilgi aldıkları kişilerin, tıp eğitimine yakın kişiler olmasını istediklerini belirtmişlerdir.³³ GETAT yöntemlerinin müfredatta olması gerektiği düşüncesi dünyada ve Türkiye’de %25 ile %80 arasında değişmektedir.^{14,19,20,34} Çalışmamızda neredeyse her 2 hekimden biri GETAT’ın tıp fakültesinde ders olarak anlatılması gerektiğini düşünmektedir. Günlük pratiklerinde kullandıkları uygulama ve öneri yaptıkları GETAT konusunun müfredatta eklenmesinin mezuniyet sonrası hemen kullanımını ve giderek artan toplumsal talebe cevap konusunda eksikliği gidereceği şeklinde değerlendirilebilir.

Hekimlerin 3/4’üne yakını hastalarının GETAT kullanımını sorgulamaktadır. Modern ve geleneksel tıbbın karşıtlığı düşüncesi, hastaları da GETAT kullanımlarını hekimlerinden saklamaya itmektedir. Hekimlerin, hastalarının GETAT kullanıp kul-

lanmadığını bilmesi ve yöntemlerin içeriği ve etkileri konusunda yeterli bilgiye sahip olması önemlidir. Hekimlerin bu konudaki yeterliliği hastalarla arasında güven ortamını sağlayacak, hasta hekim arasındaki iletişimi güçlendirecektir. Sağlık hizmeti sağlayıcıları, bu konudaki bilgilerini güncellemek ve güvenilir kaynaklara erişmek için daha fazla çaba harcamalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada; akupunktur, yoga, meditasyon, sülük tedavisi gibi yöntemler konusunda bilgisi olduğunu beyan eden hekimler %75-85 oranında iken apiterapi, kayropraksi, terapötik dokunma, shiatsu gibi yöntemleri bildiğini beyan eden hekimler %30 ve altındadır. Ayrıca hekimlerin, GETAT yöntemlerine tamamıyla karşı olmadığı saptanmıştır. Hekimler, en çok bilgi sahibi olduklarını söyledikleri yöntemleri %40-50 arasında hastalarına önermektedir. Hekimlerin tutumlarının; GETAT uygulamalarının hâlâ belirsiz olan yönleri, modern tıbbın ilkeleri, mesleki ve kişisel deneyimler, hastalarının tutumları, modern tıba entegrasyonundaki zayıflıklar gibi nedenlerden etkilenebildiği bilinmektedir. Özellikle GETAT konusundaki sınırlı kanıt düzeyi, modern tıp tedavilerine ve dolaylı olarak hasta hayatına olabilecek etkiler olumsuz hekim görüşlerinin en güçlü sebeplerinden- dir. Bu konudaki olumsuz tutum bilimsel araştırma sayısının artırılması ile giderilmeye çalışılmalıdır. Ayrıca olumsuz tutumların sebeplerinden bir tanesi de bu konuda yeterli bilgi beceriye sahip personel eksikliği düşüncesi, bilinçsiz uygulamaların hekimlerde ve hastalarda oluşturduğu tereddüttür. Denetimlerin artırılmasıyla bu endişeler giderilmeli her 2 taraf için de güven ortamı sağlanmalıdır

ÇALIŞMANIN KISITLILIKLARI

Araştırmanın yapıldığı dönemde izinli olma ya da raporlu olma gibi sebeplerle aktif çalışmayan hekimlere ulaşılamamıştır. %20,2’lik ulaşılamayan hekimin GETAT duyma bilme, kullanma, önerme durumları ve konu hakkındaki görüşleri değerlendirilememiştir. Çalışma yalnızca 3. basamak bir kamu hastanesindeki araştırma görevlisi hekimleri kapsamaktadır. Diğer kamu ve özel hastanelerde çalışanlara ya da farklı sağlık hizmetleri basamaklarında çalışanlara

veya pratisyen, araştırma görevlisi, akademisyen gibi farklı pozisyonlarda da çalışan hekimler için genel-lenemez.

Çalışmamızın olumlu ve olumsuz tutumları de-ğerlendirebilme durumu ölçekle ve puanlama ile ifade edilemediğinden gerçek tutumlarını belirleme konusunda yetersizdir. Ayrıca araştırmanın yapıldığı hastane Türkiye'nin kalabalık, ekonomik ve kültü-rel açıdan zengin, kozmopolit ve sosyokültürel ola-rak üst düzey bir ilçesinde yer almaktadır. Bu durum, hekimlerin GETAT kullanan hastalarla karşılaşma sıklığını azaltmış, dolayısıyla hekimlerin ilgi ve bil-gilerini etkilemiş olabilir.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğru-dan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi

bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üye-liği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: Hatice İkışık, Feyza Kutay Yılmaz, Işıl Maral; **Tasarım:** Hatice İkışık, Feyza Kutay Yılmaz; **Denetleme/Danış-manlık:** Hatice İkışık, Işıl Maral; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** Esra Tahmazoğlu, Mihriban Bayraktar, Seher Yayıcı, Şevval Direk, Oğuzcan Baltalı, Özgür Gençtürk; **Analiz ve/veya Yorum:** Hatice İkışık, Feyza Kutay Yılmaz; **Kaynak Taraması:** Feyza Kutay Yıl-maz; **Makalenin Yazımı:** Hatice İkışık, Feyza Kutay Yılmaz; **Eleştirel İnceleme:** Hatice İkışık, Işıl Maral.

KAYNAKLAR

1. WHO. WHO Global report on traditional and complementary medicine 2019. World Health Organization. 2019. p.1-228. Erişim linki: [\[Link\]](#)
2. WHO. WHO Traditional Medicine Strategy 2014-2023. World Health Organization. 2013. Erişim linki: [\[Link\]](#)
3. Güngörmüş Z, Kırıyak E. Ağrı yaşayan birey-lerin tamamlayıcı ve alternatif tedaviye ilişkin bilgi, tutum ve davranışlarının değeren-dirilmesi [Evaluation of the knowledge, attitude and behaviors of individuals who suffer from pain towards complementary and alternative medicines]. Ağrı Derg. 2012;24(3):123-9. [\[Link\]](#)
4. Özçelik H, Fadiloğlu Ç. Kanser hastalarının tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanım ne-denleri [Reasons for use of complementary and alternative medicine in cancer patients]. Türk Onkol Dergis. 2009;24(1):48-52. [\[Link\]](#)
5. Şahin N, Aydın D, Akay B. Hemşirelik öğrencilerinin bütüncül tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı tutumlarının değerlendirilmesi [The attitudes of nursing students towards holistic complementary and alternative medicine]. Balıkesir Sağlık Bil Derg. 2019;8(1): 21-6. [\[Link\]](#)
6. Bodeker G, Kronenberg F. A public health agenda for traditional, complementary, and al-ternative medicine. Am J Public Health. 2002;92(10):1582-91. [\[Link\]](#)
7. Şimşek B, Aksoy DY, Basaran NC, Taş D, Al-basan D, Kalaycı MZ. Mapping traditional and complementary medicine in Turkey. Eur J In-tegr Med. 2017;15:68-72. [\[Link\]](#)
8. Şahin S. An overview of traditional, comple-mentary and alternative medicine. Turkish Journal of Family Practice. 2017;21(4):159-62. [\[Link\]](#)
9. Aslan Yüksel N, Açıkgöz B, Yüksel C, Ayoğlu FN, Er T. Hekimlerin geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına bakış açısı [Physicians' point of view of traditional and complementary medical practices]. ESTÜ-DAM Halk Sağlığı Derg. 2019;4(3):276-86. [\[Link\]](#)
10. Elbi H, Nazik F, Balci U, Çölbe N, Öngel K. Bir grup aile hekiminin tamamlayıcı ve alternatif tedavilere karşı tutumları [Attitudes of a group of family physicians on complementary and al-ternative treatments]. Turkish J Fam Med Prim Care. 2015;9(4):170-5. [\[Link\]](#)
11. Ak N, Baran Aksakal FN. Bazı aile sağlığı merkezlerine başvuranların geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ile ilgili bazı bilgi ve tutumları [Some knowledge and attitudes related to traditional and complementary med-icine of applicants who apply to some family health centers]. J Tradit Complem Med. 2020;3(2):191-8. [\[Link\]](#)
12. Corbin Winslow L, Shapiro H. Physicians want education about complementary and alterna-tive medicine to enhance communication with their patients. Arch Intern Med. 2002; 162(10):1176-81. [\[PubMed\]](#)
13. Abdullah Al-Rowais N, Al Bedah AMN, Khalil MKM, El Olemly AT, Khalil AAH, Alrasheid MHS, et al. Knowledge and attitudes of pri-mary health care physicians towards comple-mentary and alternative medicine in the Riyadh Region, Saudi Arabia. Forsch Kom-plementarmed. 2012;19(1): 7-12. [\[PubMed\]](#)
14. Barikani A, Beheshti A, Javadi M, Yasi M. Knowledge, attitude and practice of general practitioners toward complementary and al-ternative medicine: A cross-sectional study. Acta Med Iran. 2015;53(8):501-6. [\[PubMed\]](#)
15. Motoo Y, Yukawa K, Arai I, Hisamura K, Tsu-tani K. Use of complementary and alternative medicine in Japan: A cross-sectional internet survey using the Japanese version of the in-ternational complementary and alternative medicine questionnaire. JMA Journal. 2019;2(1):35-46. [\[Link\]](#)
16. Stange R, Amhof R, Moebus S. Complemen-tary and alternative medicine: attitudes and patterns of use by German physicians in a na-tional survey. J Altern Complement Med. 2008;14(10):1255-61. [\[PubMed\]](#)
17. Giannelli M, Cuttini M, Da Frè M, Buiatti E. General practitioners' knowledge and practice of complementary/alternative medicine and its relationship with life-styles: A population-based survey in Italy. BMC Fam Pract. 2007;8:30. [\[PubMed\]](#)

18. Narayana S, Basavareddy A, Lella M. Doctors perception on integrated medicine: A survey. *J Basic Clin Pharm.* 2017;8(2):62-5. [\[Link\]](#)
19. Kong FH, Man LK, Shetty RS, Kamath VG. Knowledge, attitude and practice of complementary and alternative medicine among medical practitioners. *IJRRMS.* 2013;3(2):5-9. [\[Link\]](#)
20. Joseph N, Talwar C, Sikdar I, Sengupta M, Sayed DA, Mahajan I. Experiences and perceptions toward integrative, complementary, and alternative medicine among conventional medicine practitioners of Mangalore, India. *J Manipulative Physiol Ther.* 2019;42(7):492-502. [\[PubMed\]](#)
21. Esen AD, Arica S. Tamamlayıcı tıp yöntemleri ve homeopati konusunda aile hekimliği uzman ve asistanlarının bilgi ve görüşleri [Knowledge and opinions of family physicians on complementary therapies and homeopathy]. *J Tradit Med Complement Ther.* 2020;3(2):131-9. [\[Link\]](#)
22. Fatih Orhan M, Elmas B, Altındış S, Karagöz R, Altındış M. Aile hekimi ve pediatristlerin geleneksel ve tamamlayıcı tıba (GETAT) bakışı [Traditional and complementary medicine view of family physician and pediatricians]. *J Biotechnol Strateg Heal Res.* 2019;3:161-7. [\[Link\]](#)
23. Özcan N, İyisoy MS. Öğretim üyelerinin geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları hakkındaki bilgi ve tutumlarının araştırılması [Investigation of the knowledge and attitude of faculty members about traditional and complementary medicine applications]. *J Tradit Med Complem Med.* 2020;3(2):160-5. [\[Link\]](#)
24. Lafçı D, Kaşıkçı K. Yataklı sağlık kuruluşunda görev yapan sağlık personelinin tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini bilme ve kullanma durumları [The knowledge level and using of complementary and alternative therapies of the health personal who working at hospitals]. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilim Derg.* 2014;3(4):1114-31. [\[Link\]](#)
25. Izgu N, Gok Metin Z. Complementary and alternative therapies from the Turkish Physician's perspective: An embedded mixed-method study. *Complement Ther Clin Pract.* 2020;39:101144. [\[PubMed\]](#)
26. Soós SÁ, Jeszenoi N, Darvas K, Harsányi L. Complementary and alternative medicine: Attitudes, knowledge and use among surgeons and anaesthesiologists in Hungary. *BMC Complement Altern Med.* 2016;16(1):443. [\[PubMed\]](#)
27. Ergin A, Hatipoğlu C, İhsan Bozkurt A, Mirza E, Kunak D, Karan C, et al. Uzmanlık ve tıp öğrencilerinin tamamlayıcı-alternatif tıp hakkındaki bilgi düzeyleri ve tutumları [Knowledge and attitudes of residents and medical students on complementary-alternative medicine]. *Pamukkale Med J.* 2011;3(3):136-43. [\[Link\]](#)
28. Mak JC, Mak LY, Shen Q, Faux S. Perceptions and attitudes of rehabilitation medicine physicians on complementary and alternative medicine in Australia. *Intern Med J.* 2009;39(3):164-9. [\[PubMed\]](#)
29. Ozkaptan BB, Kapucu S. Views of Turkish nurses and physicians about complementary and alternative therapies. *Int J Caring Sci.* 2014;7(3):914-24. [\[Link\]](#)
30. Taylor G, Addie YO, Burchett J, Durkin C, Crawford P, Ledford CJW. "Miracle" or "Medicine": A turning-point analysis of patients' and physicians' shifting views on acupuncture. *Med Acupunct.* 2020;32(5):263-71. [\[PubMed\]](#)
31. Wahner-Roedler DL, Lee MC, Chon TY, Cha SS, Loehrer LL, Bauer BA. Physicians' attitudes toward complementary and alternative medicine and their knowledge of specific therapies: 8-Year follow-up at an academic medical center. *Complement Ther Clin Pract.* 2014;20(1):54-60. [\[PubMed\]](#)
32. Şenol Y, Erdemli B, Demirezen M. Tıp fakültesi öğrencilerinin geleneksel ve tamamlayıcı tıp hakkındaki bilgi ve davranışlarının incelenmesi [Investigation of knowledge and behavior about traditional and complementary medicine of medical school students]. *Anadolu Güncel Tıp Derg.* 2020;2(1):6-12. [\[Link\]](#)
33. Göcen G, Gügen B. Sağlık çalışanları, hastalar ve Mdr uzmanlarının geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına ve onun dini, manevi inanç ve pratiklerle etkileşimine dair bakışları [Healthcare professionals, patients and Scc specialists's views on TCM and its relations with religious beliefs/practices]. *Bilimname.* 2019;2019(40):229-71. [\[Link\]](#)
34. Gok Metin Z, Karadas C, Ozdemir L. Usage and attitudes related to complementary and alternative medicine among Turkish academicians on the basis of the five-factor model of personality: A multi-centered study. *Complement Ther Med.* 2019;44:151-6. [\[PubMed\]](#)